BALKANLAR'DA İLK MÜSLÜMAN TÜRK İSKÂNININ ÖNCÜSÜ SARI SALTIK'IN MAKAMLARI

Vakıf ve Tahrir Kayıtları

S. Burhanettin Kapusuzoğlu - Mevlüt Çam

ÖTÜKEN

Mevlüt Çam; 1967 yılında Kayseri'nin Yahyalı İlçesine bağlı Kirazlı Köyü'nde doğdu. 1986 yılında Develi İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu; lisans eğitimini 1990'da Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü/Arap Dili Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Arapça Bölümü'nde *Arapça Vakfiyelerin Dil Açısından Değerlendirilmesi* başlık tezi ile yüksek lisansını tamamladı. "Osmanlı Süreli Yayınlarında Çeviri Meselesi" konusunda doktora çalışması devam etmektedir.

Vakıf ve Su Medeniyeti, Osmanlıda Sağlık, Osmanlı Şehirleri, Osmanlı Belgelerinde Tamir ve Keşif Uygulamaları, Tarihte İlginç Vakıflar, Nevşehir Suları, Vakıf ve İktisat, Vakıf Sisteminde İaşe İbate, Vakıf ve Çocuk, Filistin Coğrafyasında Osmanlı Vakıfları, Osmanlıda Kadınlara Yönelik Kurulan Vakıflar ve Balkan Ülkeleri Vakıfları konularında ulusal ve uluslararası sempozyumlarda bildiriler sunmuş olup, vakıflarla ilgili çeşitli konularda çok sayıda yayınlanmış makalesi ve kitapları bulunmaktadır.

Ayrıca, *Tarihte İlginç Vakıflar*, *Vakıf ve İktisat* (VGM Yay.), *Arşiv Belgelerine Göre Niyâzî-i Mısrî ve Dergâhları* (TİKA Yay.) adlı kitapları ortak yayınlar olarak yayınlanmıştır. Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanı Vekili olarak görevini sürdüren Mevlüt Çam iki çocuk babasıdır.

S. Burhanettin Kapusuzoğlu; 1972 yılında Yozgat'ta doğdu. İlim, kültür ve sanat konularının entelektüel seviyede konuşulduğu, sohbet meclisi, geleneği ve kütüphanesi olan geniş bir aile ocağında yetişti. Tahsilinin Yozgat safhasını Yozgat Lisesi'nden mezun olarak tamamladı. Daha sonra Kayseri'ye giderek Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yüksek tahsil yaptı. Halen bir kamu kurumunda müşavir olarak hizmet etmektedir. Arapça, Farsça ve Almanca bilmektedir.

Ailesinden tevarüs ettiği hazinenin muazzam imkânı sayesinde tarih, medeniyet ve kültür meselelerine erken yaşta âşina oldu. Fakülte yıllarından itibaren düzenli olarak çeşitli dergi ve gazetelerde yazmaya başladı. Bilhassa Bozok tarihi, kültürü ve halk bilimine dair hepsi sahasında ilk olan derleme ve araştırmalarını yazı konusu yaptı.

Yozgat'ı köyleri ile birlikte defalarca dolaştı, derlemeler yaptı ve geniş bir kültür envanteri çıkardı. Yozgat'ta kültür ve sanat çalışmaları yürüttü, projeler yaptı. I. Uluslararası Bozok Sempozyumu'nun düzenlenmesini sağladı. Uzun süre devam eden Bozok Konferansları adıyla sohbet toplantıları tertip etti. Yozgat Valiliği tarafından düzenlenen Nida Tüfekçi Altın Bağlama Kültür Sanat Ödülleri'nin ve Abbas Sayar Hikâye Yarışması'nın jüri üyeleri arasında bulundu. 26 Aralık 2009 tarihinde, Araştırma Dalında Nida Tüfekçi Altın Bağlama Kültür Sanat Ödülü'ne lâyık görüldü.

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik katkılarından dolayı 23 Ocak 2014 tarihinde Kazakistan Büyükelçiliği'nde düzenlenen bir törenle Kazakistan Dostluk Madalyası kendisine tevcih edildi. TYB ve ESKADER'in, 2015 Kültür Sanat Ödülleri'ne "Şehir Dalı"nda lâyık görüldü.

İÇİNDEKİLER

Teşekkürname 11
Önsöz 13
Balkanlarda İslam'ın Ve Türk İskânının İlk Temsilcisi: Sarı Saltık 17
Sarı Saltık Kim? 17
Sarı Saltık Ve Tarih 18
Balkanlar'a Türk Göçü, İskânı Ve Sarı Saltık 19
Sarı Saltık'ın Yönettiği Türk İskânının İzleri 24
Sarı Saltık Ve Balkanlarda İlk İslâmlaşma 26
Sarı Saltık Makamlarına Dair Belgeler: Tıpkıbasım Ve Çeviriyazılar 33
Arşivlerimizdeki Sarı Saltık Makamları: Türbe, Tekke, Zaviye Ve Köyler 33
1-Akçahisar Sarı Saltık Makam Türbesi 35
2-Alaşehir Sarı Saltık Türbesi 47
3-Babadağı Sarı Saltık Zaviyesi Ve Türbesi 48
4-Babaeski Sarı Saltık Türbesi Ve Zaviyesi Vakfı 58
5-Balçık Sarı Saltık Tekkesi 78
6-Beyşehir Sarı Saltık Zaviyesi 83
7-Blagay Sarı Saltık Tekkesi 85
8-Bor Sarı Saltık Tekkesi 99
9-Çorum Sarısaltık Köyü 101
10-Diyarbakır Sarı Saltık Türbesi Ve Tekkesi 105
11-Edirne Sarı Saltık Evlâdından El-Hâc Mustafa Zâviyesi 109
12-Sarı Saltık Zaviyesi Hisarcık-Kütahya 111
13- Hoy Pir Saltık Zaviyesi 112
14-Tunceli Hozat Sarı Saltık Türbesi 117
15-Sarı Saltık Zaviyesi Kütahya 119
16- Baba Saltık Zaviyesi (Lapseki/Biga) 121
17-Mısır Sarı Saltık Vakfı 125
18-Sandıklı Saltık Köyü Camii Vakfı 126
19- Ohri-Sarı Saltık Keşişhanesi 128
Fotoğraflar 131

Tarihçiliğimizin dünya çapında yüzakı, büyük âlim
Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak Beyefendi'ye
Derin hörmetlerimizle…

TEŞEKKÜRNAME

Osmanlı imparatorluk coğrafyasındaki Sarı Saltık türbe, tekke, zâviye ve köylerinin vakıf ve tahrir kayıtları, bu eserle araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Umarız, bir ihtiyacı karşılar ve yeni araştırmalara vesile olur.

Bu vesileyle; çalışmamıza verdiği destekten dolayı TİKA Başkanı Dr. Serdar ÇAM beye, tarihçiliğimizin dünya çapında yüzakı üstadımız Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak beye ve eseri kisve-i tab'a büründürerek ehl-i ilmin istifadesine sunan Ötüken Neşriyat'a teşekkürü bir borç bilirim…

Eserin faydalı olması ve hatalarımızın iyi niyetimize bağışlanması dileğimizdir…

S. Burhanettin KAPUSUZOĞLU

ÖNSÖZ

1990'lı yıllarda bilhassa Balkanlar'da çileli ve kanlı mücadeleler sonucu meydana gelen oluşumlar, bu toprakların Osmanlı geçmişine dair Marksist tarih yazımının ideolojik baskısından kurtulan bir merak ve ilgi uyandırdı. Söz konusu merak ve ilgi bizzat bu ülkelerde yoğun bir mesaiye yol açtı. Bu mesainin önemli bir kısmı da buralarda fetihler sonrası Osmanlı iskânının merkez üsleri olan derviş türbe, tekke ve zâviyelerinin tarihine yönelik idi. Balkan tarih yazımı popüler ve akademik alanda gerek yerel dillerde, gerekse Batı dillerinde hatırı sayılır bir literatür oluşturdu ve oluşturmaya devam ediyor. Münhasıran Alevi ve Bektaşi tekke ve türbelerinin yoğun bir ilgiye mazhar olduğu dikkatlerden kaçmıyor.

Söz konusu ilgi Türk popüler ve akademik tarihçiliğinde de aynı dönemde ilginç bir literatür oluşturmakta gecikmedi. Fakat dikkat çekici olan, son yıllarda Türkiye'de özellikle Sarı Saltık'a yönelik yoğun bir merak ve ilginin ortaya çıkmış bulunmasıdır. Bu ilginin seyir tarzı ve sebepleri ayrıca üzerinde durmaya ve tartışmaya değerdir.

İşte eldeki bu kitapta değerli araştırmacılar S. Burhanettin Kapusuzoğlu ve Mevlüt Çam, İstanbul Başbakanlık Osmanlı ve Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki Balkanlar'da, Anadolu'da vs. yerlerde bulunan Sarı Saltık türbe, tekke, zâviye ve köylerinin vakıf ve tahrir kayıtlarını bir araya toplamak suretiyle, tıpkıbasım ve çeviriyazı metinler halinde araştırıcıların dikkatine sunmaktadırlar. Şimdiye kadar bu metinler topluca ve bir arada yayınlanmamış olup ilk defa bu kitapta sistematik olarak bir araya getirildiler.

İlk önce şunu belirtelim ki, kitapta yer alan Sarı Saltık türbe, tekke ve zâviyelerinden oluşan makamları bahis konusu eden belgeler topluca gözden geçirildiğinde, ihtiva ettikleri hadiselerin Osmanlı İmparatorluğu zamanında Balkanlar'da ve Anadolu'da bulunan bütün benzeri mekânlarda meydana gelen şu klasik vakıanın dışına çıkmadığı hemen dikkati

çeker: Büyük çoğunluğuyla bu tür belgeler, bu mekânlar ilk teşekkül ederken tahsis edilen vakıf malları ve arazilerinin kullanımı ve tasarrufu ile alakalı birtakım hadiseleri yansıtmakta, mesela vakıf ve zâviye yönetiminin dışarıdan veya bizzat içeriden gasbı, kötüye kullanımı, ihmaller ve hariçten müdahaleler, suistimaller vb. hadiseler bu belgelerde sık sık yer almaktadır. Vakfı yöneten ve tasarruf eden ailenin zamanla genişleyip mensuplarının çoğalması, vakıf gelirlerinin paylaşımı meselesinde hissedarlar arasında anlaşmazlıklar zuhur etmesine yol açmaktadır. Ayrıca türbe ve zâviyelerin onarım ve bakımına, aydınlatma, yakacak vs. benzeri ihtiyaç maddelerinin teminine sarf edilmesi gereken gelirlerin, bizzat zâviyedar veya mütevellî tarafından alıkonularak yerlerine sarf edilmemesi gibi hadiseler de belgelere yansıyan olaylar arasında bulunmaktadır.

İşte bu kitapta bir araya toplanan Sarı Saltık makamlarına ait belgeler de, tahrir ve muhâsebe kayıtları hariç, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar yayılan uzun bir kronolojik boyutta bütün bu ve benzeri birtakım olumsuzlukları yansıtmaktadır. Sarı Saltık makamlarına dair türbedarlık, zâviyedarlık, vakıf tevliyeti ve nezareti gibi hususlarda meydana gelen aksaklık ve ihmalleri, zâviyedarlık ve tevliyet görevlerine hariçten yapılan haksız müdahaleleri, hatta bizatihi zâviyedar, mütevellî veya vakıf nazırının suistimallerinin pek çok örneğini bunlarda da görmek mümkündür. Mesela berat sahibi olmadan gasb suretiyle belirtilen görevleri elinde toplamak, vakıf gelirlerini *âyende ve revende* tabir edilen, gelip geçen yolcuların iaşe ve ibatesine sarfetmek yerine kendine alıkoymak, harabiyete düşmüş türbe ve zâviyeyi tamir ettirmeyerek tahsis edilen parayı zimmetine geçirmek yahut ilgisiz başka bir yere sarf etmek gibi olayları bu belgelerde bol bol görmek mümkün olabiliyor. Belgelerde bazan da zâviyedar veya mütevellînin elindeki zâviyedarlık veya tevliyet beratının bir şekilde zayi olması durumunda yenilenme taleplerine de oldukça sık rastlanıyor. Bu berat zayilerinden istifade eden birtakım istismarcıların bu görevlere el koydukları da görülüyor.

İmparatorluk genelinde asır asır yaygınlaşmaya başladığını gördüğümüz bu vakıa aslında çok tabiî ve kaçınılmaz sosyolojik bir olguya işaret ediyor: İmparatorluk kurulup gelişirken fetihlere bizzat katılan dervişler, fethettikleri toprakları iskân ve şenlendirme konusunda öncü rolünü oynayarak devlet teşkilat ve düzenininin yerleşmesini kolaylaştırdılar. Fakat onların aile fertleri zamanla sayısal olarak çoğalmaya baş-

layınca ters orantılı olarak vakıf gelirlerinden aldıkları payın azaldığını, dolayısıyla geçimlerini sürdürmeye yetmediğini görünce yahut açgözlülük sebebiyle gelirlerini artırmak için suiistimallere başladılar. Bunun tabiî sonucu olarak tekke ve zâviyeler de yerine getirmekle mükellef oldukları hizmetleri yapamaz hale düştüler. Nitekim bu sebeple pek çok tekke ve zâviyenin yavaş yavaş harap olarak ortadan kalkıp sadece türbelerin - onlar da halkın dinî inanç ve maneviyatlarına cevap teşkil ettikleri için- ayakta kaldığını görüyoruz. Bugün kırsaldaki hâlâ ziyarete konu olan belli başlı türbeler, aslında harap olup giden bu tekke ve zâviyelerin bakiyesinden başka bir şey değildir.

Burada bir soru hatıra geliyor: Bütün bu yukarıda anlatılan olumsuzlukları yansıtan Sarı Saltık makamlarına ait belgeler neyi veya neleri yansıtmıyor? Sarı Saltık'ın tarihsel ve tasavvufi kimliğini aydınlatmaya yarayacak verileri bunlarda görebiliyor muyuz? Bu sorulara bu kitapta yer alanlar çerçevesinde ne yazık ki olumlu bir cevap veremiyoruz. Lakin başka bir şey buluyoruz: Sarı Saltık türbe, zâviye ve tekkelerinin zaman içindeki yönetim ve fiziksel yapısının tarihsel gelişim seyrini öğreniyoruz. Bu da önemli bir kazanç olarak görülebilir.

Son bir husus: Bazı Sarı Saltık türbe ve zâviyelerinin Bektaşi şeyhlerinin tasarrufunda olmasına rağmen, bazılarının da Sünni yetkililerce muhafaza edildiği, hatta bir tane *Sarı Saltık Keşişhanesi* (Manastırı) olduğunu da görebiliyoruz. Sarı Saltık'ın sadece türbe ve makamlarının iki taraflı (Müslüman-Hıristiyan) ziyaretgâh olduğu gerçeği bir yana, bizzat onun adını taşıyan bir manastırın mevcudiyeti de son derece ilgi çekicidir. Ve bu aslında, Hasluck'un araştırmalarını gerçekleştirdiği yıllarda tespit edip iki ciltlik meşhur kitabında isimleriyle beraber "iki taraflı perstişgâhlar" adıyla zikrettiği,[1] Sarı Saltık'ın Hıristiyanlarca da takdis olunduğu vakıasının belgesidir.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK

---

[1] F. W. Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928, s. 69-70, 114-120.

BALKANLARDA İSLAM'IN VE TÜRK İSKÂNININ İLK TEMSİLCİSİ: SARI SALTIK

Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK

Sarı Saltık Kim?

Balkanlar'ın Türklerle iskânı ve İslâmlaşma konusu uzun zamandan beri hem Türk hem de Batı tarihçiliğinin ilgisini çekmiş olup, bir ucuyla tarihe, diğer ucuyla günümüze bakan mühim, mühim olduğu kadar da hâlâ problemli bir konudur.[2] Bu mühim konu bir 13. yüzyıl Türkmen sufisi Sarı Saltık'la birlikte ele alınır.

Sarı Saltık 13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol baskı ve hâkimiyetinin acılarını tatmakta olan Selçuklu Anadolusu'nda II. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğulları arasındaki saltanat mücadelesini takiben ilk defa tarih sahnesinde göründü. Moğol otoritelerinin desteğini arkasına alan kardeşi Rükneddin'e (IV. Rükneddin Kılıçarslan) birkaç defa üst üste yenik düşen İzzeddin'in (II. İzzeddin Keykâvus) maiyetinde, Bizans imparatoru VIII. Mihail'in kendilerine tahsis ettiği Dobruca'ya iskân edilen konar-göçer büyük bir Türk oymağının reisiydi. Bu oymak bir görüşe göre 13. yüzyıl Anadolusu'nda önemli bir tarihsel rol oynayan Çepni Türkmenlerinin bir kolu, bir görüşe göre de Kıpçak Türklerinden bir oymak idi.

---

[2] Bu konu Türkiye tarihçiliğinin henüz yeni yeni girmeye başladığı bir meseledir. Balkan tarihçiliği ise uzun zamandır üzerinde çalışmalar ortaya koymaktadır. Şu kitapta hem bu hususta iyi bir genel sentez, hem de bibliyoğrafya bulunuyor: Antonina Zeljazkova, *Razprostroneme Na Islama v Zapadio Balkanskite Zemi Pod Osmanska Blast, XV-XVII Vek*, Sofia 1990 (Bulgarca bu eserin arkasında İngilizce çevirisi de bulunmaktadır: *The Spread of Islam in the Western Balkan Lands under Ottoman Rule, 15th-17th Centuries*). Aynı yazarın şu makalesi de vardır: "Islamisation in the Balkans as a Historiographical Problem: The Southest European Perspective", *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, eds. Fikret Adanır-Suraiya Faroqhi, E. J. Brill, Leiden 2002, p. 223-266.

Yenik ve talihine küskün genç Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte 1262 civarında Balkanlarda Dobruca denilen gayrimeskûn Bizans topraklarında gerçekleşen söz konusu Türk iskânının bakiyesi, bugün Moldova'nın bir köşesinde Gagauzya denilen bölgede yaşamaya devam eden Hıristiyan Keykâvuslu Türkmenleri, yani Gagauzlardır. Bugün kendilerinin Gökoğuzlardan geldiklerini ileri süren Gagauz Türkleri, işte bu mühim tarihsel olayın hatırasını yansıtır.

Sarı Saltık'ın hatırası Balkan topraklarında hâlâ güçlü bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Bu ilginç şahsiyet Fuat Köprülü, Jean Deny, Abdülbaki Gölpınarlı, Paul Wittek, Herbert Duda ve Aurel Decei gibi eski, Machiel Kiel gibi zamanımız bilim adamlarınca ciddi araştırmalarda ele alındığı gibi, günümüzde de muhtelif Balkan tarihçileri tarafından hâlâ üzerinde çalışılmaya devam edilmektedir.

Sarı Saltık ve Tarih

Kardeşi Rükneddin karşısında aldığı ağır yenilgiler sebebiyle büyük bir hayal kırıklığına uğrayan İzzeddin, sonunda Selçuklu tahtı için hiç şansının kalmadığını gördüğünden, ailesi efradı ve yakın adamlarıyla birlikte, anne tarafından akrabası olan Bizans imparatoru VIII. Mihail'e sığınarak 1262 yılında Konstantinopolis'e ayak bastı. İlk defa on bir yaşında tahta çıkan, üç yıl tek başına, dört yıl iki kardeşiyle, sonra iki yıl yine tek başına saltanat süren, iki kere de kardeşiyle ülkeyi paylaşmak suretiyle hükümdarlık yapan bu Selçuklu sultanı, uzun ve mücadeleli bir dönemden sonra, yaklaşık yirmi yedi yaşında, bir daha geri dönmemek üzere gurbet hayatına adımını atmış oluyordu. Fakat İzzeddin ve yakınları Konstantinopolis'te iki yıla yakın sefahat âlemleriyle geçen bir misafirlikten sonra, sürekli kapalı şehir hayatından bıktılar. İzzeddin bizzat imparatora müracaat ederek "Türk taifesi" olarak yaylak ve kışlak hayatına alışık olduklarından, kendilerine kışın kışlayacak, yazın da yaylayacak bir arazi tahsis edilmesini ve Anadolu'dan kendisine tâbi olan Türkmenleri getirterek oraya birlikte yerleşmek istediğini bildirdi. VIII. Mihail bu arzuyu biraz da bu zoraki, sefih misafirinden kurtulmak için memnuniyetle kabul etti ve Bizans'la Altın Ordu egemenliğindeki Deşt-i Kıpçak arasında (bugün bir kısmı Bulgaristan'da,

bir kısım da Romanya sınırları içinde ve Karadeniz'e kıyısı olan) o vakitler gayrimeskûn Dobruca arazisine yerleşmelerine izin verdi. Bunun üzerine söz konusu Türkmenler, Anadolu'dan gelip Boğaz'ı geçtiler ve İzzeddin'le birlikte Dobruca'ya yerleştiler[3]. İşte Sarı Saltık'ın tarih sahnesinde görünmesi ve tarihsel rolü de tam bu olayla başlayacaktır.

Balkanlar'a Türk Göçü, İskânı ve Sarı Saltık

VIII. Mihail böylece Dobruca'yı Anadolu'dan gelen otuz kırk obalık Türkmen aşiretine yurt olarak vermekle, buradaki kuzey kökenli eski Türk nüfusunun üstüne Anadolu kökenli yeni bir nüfus katmanı eklemiş oluyordu. Üçüncü katman ise 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı fetihleriyle ilâve edilmiş olacaktı. Tadeusz Kowalski'nin araştırmaları Dobruca'daki ilk Türk yerleşmesinin, Sarı Saltık'ın yönettiği aşiret olmadığını göstermektedir. Bizans imparatoru kuvvetle muhtemeldir ki, Deşt-i Kıpçak'taki Tatarların saldırılarından sınırlarını korumak ve onlarla arasında bir tampon bölge oluşturarak kendini emniyete almak maksadıyla Dobruca'yı İzzeddin'in ve Türkmenlerinin yerleşmesine tahsis etmişti. Fakat İzzeddin ve Türkmenleri bir müddet sonra rahatsız oldukları bazı olaylar sebebiyle Dobruca'dan Altın Ordu devletine sığınmak zorunda kaldılar ve Deşt-i Kıpçak'a geçtiler.

Böylece iki yıla yakın Konstantinopolis'de yaşadıktan sonra, ailesi ve Dobruca'dan Türkmenler ile birlikte Deşt-i Kıpçak'a gelmiş olan İzzeddin, Berke Han tarafından büyük bir hüsnükabulle karşılandı. Oğulları Gıyaseddin Mesut ve Rükneddin Keyûmers de kendisi ile birlikte bulunuyordu ki, bu Mesut daha sonra Anadolu'ya geçecek ve orada Selçuklu sultanı olarak tahta çıkacaktır. Berke Han, İzzeddin'i kızı Urbay Hatun ile evlendirmiş, birçok ihsanlarda

[3] Bütün bu olayların tafsilatı için İbn Bibi'nin *el-Evâmiru'l-Alâiyye*'si ile (yay. A. Sadık Erzi, tıpkıbasım, TTK Yay., Ankara 1957; çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, II. cilt) onun Yazıcızade Ali tarafından yapılan *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı Türkçe tercümesine (indeksli tıpkıbasım, haz. Abdullah Balkır, TTK., Ankara 2014) ve özellikle şunlara bakmak yeterlidir: Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı, İstanbul 2000.

bulunmuş, Sulhad (eski Kırım şehri) ile Soğdak'ı ona iktâ olarak vermişti.[4] II. İzzeddin Keykâvus'un Tatar hanına sığınması olayı, Saltıknâme'ye de yansımıştır. Burada sultanın "havf idüp doğruca Kefe diyarına Tatar hanı üzerine gelip sığındığı" kaydediliyor[5].

Böylece Türkmenler, Berke Han tarafından Sarı Saltık riyasetinde Deşt-i Kıpçak'a yerleştirilmiş ve orada yaşamaya başlamış oluyorlardı[5].Berke Han'ın yerine geçen oğlu Nogay da onlara gerekli riayeti gösterdi. 1280'de İzzeddin'in vefatına kadar Türkmenler yaklaşık on yıldan fazla burada kaldılar, ama sultanın vefatıyla tekrar Dobruca'ya döndüler.

Bu Türkmenlerin Dobruca'da Sarı Saltık'ın 1200'lü yılların sonlarına doğru vefatına kadar[6] kaldıkları, daha sonra, Bulgarların saldırılarından zarar görmeleri üzerine bir kısmının Anadolu'ya döndüğünü, bir kısmının ise Hıristiyanlığı kabul ederek Dobruca'da kaldığını biliyoruz. Yazıcızâde'ye göre bu geri dönüş, Sarı Saltık'ın vefatıyla Türkmenlerin başına geçen Halil Ece'nin başkanlığında gerçekleşmiş ve Türkmenler gemilerle Karesi iline geçerek orada yerleşmişlerdir. Dobruca'da kalanlara Ahiryân (Sona kalanlar) deniyordu[7]. İşte bugün Moldova'da yaşamakta olup, Paul Wittek'in "Gagauzlar yani Keykâvus'un adamları" diye nitelediği Hıristiyan Türklerin kökeni sadece bunlar olmasa bile, kökenlerinden biri herhalde bunlar olmalıdır.

Selçuklu ve Bizans kaynaklarının zikretmediği, dolayısıyla tanımadığı Sarı Saltık kimdir? Yukarıda da vurgulandığı üzere 1262 yılında, Anadolu'daki taht mücadelesini kaybeden İzzeddin'in önce Bizans'a sığınıp arkasından, Anadolu'dan getirterek Dobruca bozkırlarına yerleştirilmesini sağladığı, daha sonra Deşt-i Kıpçak'a beraberinde götürdüğü, ölümünden sonra da tekrar Dobruca'ya dönen Türkmen aşiretinin bu macerasında, neden Yazıcızâde'den başka hiçbir Bizans ve Türk kaynağı Sarı Saltık'tan bahsetmiyor, onu tanımıyor? Acaba gerçekte böyle biri –bazı tarihçilerin iddia ettiği

---

[4] A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, 2. bs., s. 269; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 500-501.

[5] *Saltıknâme*, yay. Ş. Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1988, I, 186.

[6] *Tarih-i Birzalî* gibi önemli bir Arap vekayinamesine göre Sarı Saltık yaklaşık 692/1293 dolaylarıda, İbnü's-Serrac'ın *Tüffahu'l-Ervah* adındaki menkabevî biyografi kitabına göre ise 697/1298'de vefat etmiştir.

gibi- hiç yaşamadığı için mi, yoksa sözü edilen karmaşık olayların akışı içinde öne çıkan siyasî rolü bulunmadığı, dolayısıyla devlet merkezlerinde oturmakta olup, olaylar ve kişiler ile ilgili haberleri ancak kendilerine ulaşabildiği kadarıyla kaydeden zamanın Selçuklu ve Bizans tarihçileri tarafından farkına varılacak biri olmadığı için mi? Bununla beraber, Arap tarihçi el-Birzâlî ve İbnü's-Serrac'ın eserleri, Selçuklu ve Bizans vekayinamelerinin meskût geçtiği Sarı Saltık'ı tarihsel kayıt altına almış oluyorlar[7].

İşte Sarı Saltık'ın tarihî şahsiyeti Balkanlar'a vuku bulan bu Türk iskânı vesilesiyle önümüze çıkıyor. Onun, II. İzzeddin Keykâvus'un maiyetindeki bir Türkmen aşiretinin içinde bulunduğu, Yazıcızâde'nin kayıtlarından hiçbir şüpheye yer vermeyecek biçimde anlaşılıyor. Çağdaşı olan Bizans kroniklerinde Dobruca göçünden bahsedildiği halde, ne bunlarda ne de Selçuklu kroniklerinde Sarı Saltık'tan bahsedilmemesi, böyle birinin gerçekte mevcut olmamasından değil, kanaatimizce, Dobruca göçünün vukû bulduğu tarihlerde -göçebe bir çevrede yaşaması sebebiyle- siyasî birtakım mücadele ve çekişmelere karışarak adını duyurmadığı için kronik yazarlarının malumu olmamasındandır. Nitekim aynı durum Hacı Bektaş-ı Velî için de söz konusudur. O da sözünü ettiğimiz sebepten dolayı döneminin hiçbir resmî kaynağına yansımamıştır.

Sarı Saltık'ın içinde bulunduğu, Dobruca'ya göç eden aşiretin, 1240 yılındaki Babaîler isyanına katıldığını bildiğimiz Çepni boyu olduğu, Fuat Köprülü, Z. Velidi Togan ve Faruk Sümer gibi bazı tarihçilerce çok muhtemel görülmektedir. Bu mümkündür; çünkü isyanda çok faal bir rol oynayan bu boyun, isyanın bastırılması ve Selçuklu kuvvetlerinin takibatı sebebiyle merkezden uzak mıntakalara çekilmesi çok normaldir. Nitekim Çepnilerin bir kısmının isyandan sonra Sinop taraflarına yerleştiğini çok iyi biliyoruz. Gerek Saltıknâme'de gerekse Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî'de Sarı Saltık'ın Sinop üzerinden Dobruca'ya geçtiği rivayet edilir.[8] Hattâ Saltıknâme'de Sarı Saltık sık sık Sinop'tan Kırım taraflarına, Kırım'dan Si-

---

[7] Bk. el-Birzâlî, *Târih*, Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed) Ktp., nr. 2951,11, 105b.; Kemâleddîn Muhammed b. es-Serrac, *Tüffahu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, çev. N. Gürkan, M. N. Bardakçı, S. Sarıkaya, Kitap yay., İstanbul 2015, s. 313-326.

[8] Bk. *Saltıknâme*, I, II ve III. ciltler, pek çok yerde; *Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, haz. A. Gölpınarlı, İstanbul 1953, s. 45.

nop'a geçer. Buna dayanarak bazı araştırmacılar Sarı Saltık'ın -üstelik sarışınlığını da delil göstererek- Çepni aşiretinden değil, Kıpçak Türklerinden olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iki kaynaktaki Sinop vurgusunun muhtemelen, burasının Karadeniz'e çıkış için I. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde fethedilmiş Selçuklu hâkimiyetindeki bir liman olmasının yanında, Sinop'taki Çepni yerleşimiyle bir bağlantısı da olmalı, dolayısıyla tarihsel bir temeli bulunmalıdır.

Ne var ki Sarı Saltık'ın Sinop üzerinden Kırım'a geçtiği rivayeti, *Saltıknâme* ve *Velâyetnâme*'de yer almaktadır ve aynı dönemde kaleme alınan bu iki eserin aynı rivayetleri kullanmış olmaları da uzak bir ihtimal değildir. Fakat unutulmamalıdır ki her iki kaynağın da menkabevî mahiyette eserler oldukları bir yana, bütün bunların ötesinde, Türkmenlerin Konstantinopolis'te ikamet eden İzzeddin'in isteği üzerine ve onun maiyetinde Dobruca'ya yerleştikleri, Sarı Saltık'ın da onlarla beraber olduğu hatırlanacak olursa, Konstantinopolis'ten topluca Sinop'a, oradan da Kırım üzerinden Dobruca'ya geçmiş olabileceklerini, dolayısıyla Sarı Saltık'ın Kıpçak Türkü olduğunu kabul etmek bir hayli zorlaşır.

Dolayısıyla Türkmenlerin ve Sarı Saltık'ın doğrudan İstanbul Boğazı üzerinden geçip İzzeddin'e katılmak suretiyle birlikte oradan Dobruca'ya gitmiş olduklarını düşünmek daha tutarlı ve mantıklıdır. Bu sebeple de Sarı Saltık'ın Kıpçak değil, Çepni Türkmenlerinden olduğu, daha güçlü bir ihtimaldir. Diğer yandan, Çepnilerin bir kısmının, diğer pek çok Türkmen aşireti gibi batıdaki Bizans uçlarına yerleşmiş bulundukları da tarihî gerçeğe daha uygundur.

Kanaatimizce Sarı Saltık tıpkı Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaşamış diğer Türkmen babaları gibi aynı zamanda hem şeyh hem aşiret reisi olmalıdır ki, böyle bir göç hareketini yönetebilsin. Türkmen babalarının hem aşiret reisliği hem de şeyhlik statüsünü bir arada taşıdıkları, bilinmedik bir konu değildir ve bu çifte statünün kökü İslâm öncesi Orta Asya'ya kadar gitmektedir. Orada da şamanlar aynı durumda idiler. Bir şaman hem kabilesinin reisliğini hem dinî liderliğini yürütmekteydi.

Bütün bu tartışmanın ötesinde, burada sorulması icap eden asıl soru şu olmalıdır: İzzeddin'in Sarı Saltık'la alâkası nereden kaynaklanıyor? Başka bir deyişle, neden Selçuklu sultanı Dobruca'ya götürmek için Sarı Saltık ve aşiretini seçmiştir? Bu konuda

kaynaklarımızda herhangi bir kayıt mevcut olmamakla beraber, bazı tahminlerde bulunabiliriz. Bunun için İzzeddin'in Anadolu'da Moğol hâkimiyeti karşıtı bir politika izlediğini hatırlamamız gerekir. Bu sebeple Selçuklu sultanı, kendi gibi Moğollardan hoşlanmayan Türkmenlerle yakınlık kurmuş ve onların desteğini sağlamıştır. İşte İzzeddin'in Sarı Saltık'la teması da muhtemelen bu çerçevede olmuş olmalıdır. Bu nüfuzlu Türkmen babasının desteği sultan için muhakkak ki çok önemliydi. Çünkü Bizans'ta iken yalnızca onun aşiretini yanına çağırması herhalde bundan idi. Aksi halde biz İzzeddin'in yanında başka Türkmen aşiretleriyle beraber onların şefleri olan diğer Türkmen babalarını da görecektik.

İşte ancak böyle bir sosyal-dinî statü ve otorite sahibi olarak Sarı Saltık, muhtemelen İzzeddin'in daveti üzerine, Karesi (Balıkesir) yöresindeki yaklaşık on on iki bin kişiden müteşekkil olduğu söylenen aşiretini almış ve Konstantinopolis Boğazı'ndan geçirerek Bizans İmparatoru VIII. Mihail'in kendilerine tahsis ettiği Dobruca steplerine götürmüş ve yerleşmelerini temin etmiştir. Sıradan bir dervişin böyle bir işi başarabilmesi, göç ve iskân gibi zor ve önemli bir olay konusunda büyük bir Türkmen aşiretine sözünü geçirme ihtimalinin çok zayıf olması itibariyle, imkânsıza yakın derecede zordur. Böyle önemli bir işi ancak o aşiret içinde çok yüksek bir nüfuz ve otoriteye sahip olan biri, kısaca lider konumuna sahip birisi, yani ancak Sarı Saltık becerebilirdi.

Sarı Saltık bu aşiret reisliği görevini, İzzeddin Deşt-i Kıpçak'a gittiği zaman da sürdürmüş ve yine aşiretini göçürerek hanın kendilerine tahsis ettiği araziye yerleştirmiş, tali'siz Selçuklu sultanının sürgünde ölümünden sonra da tekrar Dobruca'ya getirmiştir. Aşağıda görüleceği üzere, bu Türkmen babası, gerek Dobruca'da, gerekse Deşt-i Kıpçak'ta yaptığı cihad ve gazaları, dervişlerinin de mensup olduğu kendi aşiret kuvvetleriyle gerçekleştiriyordu. Nitekim *Saltıknâme* Sarı Saltık'ın Nogay ilinde, Deşt-i Kıpçak'ta, Kırım'da Kefe'deki ikamet ve faaliyetlerinden, gazalarından sık sık bahsediyor[9].

[9] Msl. bk. *Saltıknâme*, I, 49: *"Andan Demür-kapu'ya gelüp Ejderhan iline revâne oldı.... Andan Kıpçak iline indi, biraz seyran eyledi, sürdi Deşthan iline geldi."*

Sarı Saltık'ın Yönettiği Türk İskânının İzleri

16. yüzyıla ait Rumeli sancaklarının tahrir defterlerinde, Saltık adını taşıyan, Yörükân taifesine mensup birtakım aşiretler bulunmaktadır. Meselâ Çirmen sancağındaki Ağcakızanlık ve Köstendil sancağındaki Radovişte kazalarında; Paşa sancağındaki Edirne ve Dimetoka kazalarında ve Selanik sancağındaki Lankaza nahiyesinde Saltık, Saltıklar, Saltıklu adını taşıyan birtakım oymaklara rastlanıyor[10]. Bu oymakların hepsinin birbirine yakın ve Sarı Saltık'ın faaliyet alanını teşkil eden bölgenin içerisinde yer almaları herhalde tesadüf olmasa gerektir. Bunların Osmanlı fetihleriyle Rumeli'ye göçen ve muhtemelen orada Sarı Saltık kültünü benimseyen yörük oymaklarından olmaları uzak bir ihtimal değildir.

Sarı Saltık'ın sözkonusu Türkmen aşiretinin dinî ve siyasî şefi olarak yürüttüğü iskân hareketinin gerçekten onun idaresinde vuku bulduğunun diğer bir delili de, kronolojik sıraya göre Dobruca'da (bugün Romanya sınırları içinde kalan asıl büyük kesimde) Baba Saltık (sonraki Babadağı), Kefe yakınlarında muhtemelen yine Baba Saltık ve Edirne yakınlarındaki eski bir Bizans şehri yerindeki Babaeski adlı, onun adını taşıyan üç şehrin kurulmuş olmasıdır. Bunlar aynı zamanda, yine Dobruca topraklarında bulunan Kaligra'daki -Saltıknâme'de ejderha menkabesi dolayısıyla Yılan Tekiyyesi de denilen- tekke de dahil olmak üzere Sarı Saltık kültünün de ilk merkezleridir.

Dobruca'daki Baba Saltık şehrinden ilk önce İbn Battuta bahsediyor. O buraya bir defa Kırım'dan Konstantinopolis'e gelirken, bir defa da dönerken uğramıştır. Seyyah, kış mevsiminde Konstantinopolis'ten Deşt-i Kıpçak'a giderken, Saruca adlı bir Türk'le beraber bu şehre uğramış ve üç gün misafir kalmıştır. Sarı Saltık hakkında anlatılanları da o zaman burada dinlemiştir. O Konstantinopolis'ten buraya kadar olan yolun on sekiz gün sürdüğünü ve aradaki arazinin mamur olmadığını, şehrin Türk memleketlerinin sonunu teşkil ettiğini yazmaktadır[11]. Osmanlı dönemindeki adıyla Babadağı de-

---

[10] Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu-'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* Tercüman Kaynak Eserler Dizisi 1, İstanbul 1979, s. 644.

[11] İbn Battuta, *Voyages d'Ibn Batouta*h, ed. C. Defréméry & B. R. Sanguinetti, Paris 1854, II, 416.